

УДК 349.41

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ВОДНІ РЕСУРСИ»

**К.О. ЧУРСІНА, аспірантка¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті розглянуто водні ресурси як правову категорію та сформульовано пропозиції щодо удосконалення існуючого визначення цього поняття.

Водні ресурси, вода, природні ресурси, сільське господарство.

Водні ресурси відіграють дуже важливе значення в багатьох галузях економічної діяльності, а деякі без них просто не можуть існувати. До останніх належить сільське господарство, вода в якому (поряд з землею) є основним засобом виробництва, причому ні в рослинництві, ні в тваринництві її неможливо замінити нічим іншим. Це, в свою чергу, викликає необхідність ефективного регулювання використання водних ресурсів у даній сфері матеріального виробництва. В основі ж дієвого механізму правового регулювання лежить чіткий категоріальний апарат. Тому **метою** даної статті виступатиме огляд існуючих наукових позицій щодо визначення поняття «водні ресурси» та розроблення пропозицій щодо його удосконалення.

У правовій доктрині водні ресурси неодноразово були предметом уваги науковців. Зокрема, це поняття досліджували у своїх працях В.І. Андрейцев, С.Л. Вендров, Н.Р. Кобецька, М.В. Краснова, П.І. Лапечук, І.В. Труфан, Ю.С. Шемшученко та ін. Поряд з тим, на нашу думку, існуюче на даний час поняття «водні ресурси» потребує доопрацювання, про що йтиме мова нижче.

Насамперед відмітимо, що легальне визначення водних ресурсів міститься у ст. 1 Водного кодексу України: «водні ресурси – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території».

У свою чергу, вода згідно цієї ж правової норми – це «усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води». Як зазначає Н.Р. Кобецька, цей термін характеризує воду не просто як речовину з певним хімічним складом, а як особливий природний ресурс. Вона говорить, що води є об'єктом правової охорони, якщо вони входять до складу природних ланок кругообігу води, а тому не підпадають під дію ВК України види, вилучені з природного стану (наприклад вода у ємкості, посудині) [1, с. 17]. Виникає питання, чому науковець говорить про воду лише як про об'єкт правової охорони?

¹ Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор В.М. Єрмоленко

Мабуть, вода (як особливий природний ресурс) є об'єктом правового регулювання, а не лише правової охорони. Так, М.В. Краснова та П.І. Лапечук визначають води як об'єкт правового регулювання використання, охорони та відтворення: «це природні водні запаси та штучно створені водогосподарські системи в межах території України, її виключної (морської) економічної зони, які постійно взаємодіють з іншими компонентами навколишнього природного середовища і зареєстровані у водно облікових документах як об'єкт права власності, права користування, управління, охорони та відтворення» [2, с. 340-341].

Окрім цього, як слушно зазначають Р.І. Марусенко, А.М. Мірошниченко та Т.О. Третяк, визначений у Водному кодексі термін «водні ресурси» за змістом є синонімом терміна «води». На їх думку, яку ми підтримуємо, вживання у законів двох термінів для позначення одного й того самого явища слід оцінити негативно. Також вони відмічають тавтологію, допущену у визначенні водних ресурсів – вживання поряд термінів «поверхневі» та «морські води», бо морські води є різновидом поверхневих вод [3, с. 10], з чим ми також погоджуємося.

На доктринальному рівні І.В. Труфан давала визначення водних ресурсів як «усіх вод, що входять до складу природних ланок кругообігу води» [4, с. 12], тобто знову ж таки, ототожнювала їх з поняттям «вода». С.Л. Вендров під водними ресурсами пропонував розуміти ті види природних вод, які можна використовувати в даний час, здійснюючи управління їх режимом, а також води, які будуть використовуватись у найближчому майбутньому і над управлінням яких іде в даний час робота [5, с. 42]. В.О. Джуган пропонує визначити водні ресурси як обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території, які використовуються або можуть бути використані у перспективі [6, с. 23].

Звернемося до визначення розглядуваних понять у законодавстві країн ближнього зарубіжжя. Водний кодекс Республіки Білорусь у ст. 1 називає водними ресурсами «запаси поверхневих і підземних вод певної території»; водами – «всю воду, що знаходиться в водних об'єктах і надрах». Водний кодекс Казахстану в ст. 1 визначає води як «сукупність всіх вод, зосереджених у водних об'єктах», а в ст. 6 водні ресурси як «запаси поверхневих і підземних вод, зосереджених у водних об'єктах, які використовуються чи можуть бути використані». Водний кодекс Російської Федерації визначення поняття «води» не містить, натомість водні ресурси визначає у ст. 1 як «поверхневі і підземні води, які знаходяться у водних об'єктах та використовуються чи можуть бути використані». Як бачимо, в Білорусі водні ресурси визначаються фактично так як і в Україні, а от в законодавстві Росії та Казахстану додатково робиться вказівка на можливість їх використання.

В Україні визначається поняття водних ресурсів також рядом стандартів. ГОСТ 19185-73 «Гідротехніка. Основні поняття. Терміни і визначення» визначає цей термін як «запаси поверхневих та підземних вод розглядуваної території», ДСТУ 3041-95 «Система стандартів у галузі

охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів. Гідросфера. Використання і охорона води. Терміни та визначення» та ДСТУ 3517-97 «Гідрологія суші. Терміни та визначення основних понять» – як «придатні для використання людиною в будь-яких формах і потребах запаси поверхневих вод, а також вода льодовиків, водна пара атмосфери, ґрунтова волога».

Беручи до уваги все вищесказане, ми вважаємо, що визначати поняття «водний ресурс» потрібно виходячи зі змістового навантаження слова «ресурс», яке дослівно означає «запаси чого-небудь, які можна використовувати у разі потреби» [7, с. 501], «джерело споживання» [6, с. 21].

Результатом ґрунтовних досліджень більш ширшого поняття «природні ресурси» (складовою якого є водні ресурси) у правовій науці стало визначення їх як джерела споживання людиною природи, яке служить для задоволення екологічних, економічних, культурних, естетичних, духовних та інших потреб [8, с. 115; 9, с. 231; 10, с. 13]; певної сукупності природних речовин, природної енергії, які використовуються суспільством для задоволення своїх потреб чи визнаються в якості таких [11, с. 4]. Окрім того, в широкому розумінні до природних ресурсів відносять усі природні блага, які слугують задоволенню потреб людини, а у вузькому – природні джерела для задоволення потреб матеріального виробництва [12, с. 13]. На жаль, українське законодавство визначення природних ресурсів не дає, натомість Закон Російської Федерації «Про охорону навколишнього середовища» від 10 січня 2002 р. № 7-ФЗ в ст. 1 визначає природні ресурси як «компоненти природного середовища, природні об'єкти і природно-антропогенні об'єкти, що використовуються чи можуть бути використані при здійсненні господарської чи іншої діяльності в якості джерел енергії, продуктів виробництва і предметів споживання та мають споживчу цінність».

Як видно, у всіх наведених визначеннях природних ресурсів міститься вказівка на можливість задоволення ними потреб людини, суспільства, матеріального виробництва тощо. Але для того, аби ці потреби задовольнити, природні ресурси, в тому числі і водні, мають володіти певними якостями. На це звертав увагу В.О. Кодолов, відмічаючи, що природні ресурси повинні мати споживчу цінність, на відміну від природних об'єктів, які інколи такої цінності не мають. Автор говорить: «... земля, як така, не потрібна, якщо на ній неможливо вести сільське, лісове господарство, розміщувати будь які об'єкти. Так само непотрібною є водойма, якщо вода в ній непридатна для жодних цілей» [13, с. 37].

Якщо ми розглядаємо використання водних ресурсів у сільському господарстві для потреб рослинництва (скажімо поливу сільськогосподарських культур) чи тваринництва (напування худоби та птиці, аквакультуру, приготування кормів тощо) показники якості водних ресурсів відіграють визначальну роль при вирішенні питання може чи не

може даний обсяг води вважатися водним ресурсом у сільському господарстві. Такий же підхід можна застосувати до використання водних ресурсів у інших галузях.

Важливість якості водних ресурсів знаходить відображення в нормативних документах. Наприклад, якість води для зрошування регламентується ДСТУ 2730-94 «Система стандартів у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання ресурсів. Якість природної води для зрошення. Агрономічні критерії», ВНД 33-5.5-02-097 «Якість води для зрошування. Екологічні критерії», ВНД 33-3.3-01-98 «Переробка міських стічних вод і використання їх для зрошування кормових і технічних культур» та ін.

ГОСТ 17.1.1.04-80 «Охорона природи. Гідросфера. Класифікація підземних вод за цілями водокористування» встановлює, що для потреб тваринництва може використовуватися вода технічна та вода питна. В свою чергу на питну воду зараз діють ДСТУ 4808:2007 «Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні та екологічні вимоги щодо якості води і правила вибирання» і затверджені Наказом Міністерства охорони здоров'я від 23 грудня 1996 р. № 383 Державні санітарні правила і норми «Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання», технічною ж водою є «вода, яка за якістю не є питною, але відповідає вимогам, що пред'являються до води відповідного технологічного процесу» [14].

Отже, проаналізувавши і узагальнивши все вищенаведене, пропонуємо доповнити існуюче поняття водних ресурсів вказівкою на їх якість. У ст. 1 Водного кодексу визначити водні ресурси як «обсяги поверхневих і підземних вод даної території, відповідної якості, які використовуються або можуть бути використані у перспективі».

Список літератури:

1. Кобецька Н.Р. Основні положення / Н.Р. Кобецька // Науково-практичний коментар Водного кодексу України / Н.О. Багай, Н.Р. Кобецька, І.В. Мироненко та ін. ; за заг. ред. Н.Р. Кобецької. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 14–49.
2. Краснова М.В. Правовий режим використання, відтворення та охорони вод в Україні / Краснова М.В., Лапечук П.І. // Андрейцев В.І. та ін.. Екологічне право: Особлива частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. : Повний академічний курс / За ред. акад. АПрН В.І. Андрейцева. – К. : Істина, 2001. – С. 338–364.
3. Науково-практичний коментар до Водного кодексу України / Р.І. Марусенко, А.М. Мірошніченко, Т.О. Третяк. – К. : Ліга, 2009. – 207 с.
4. Труфан І.В. Правовий режим малих річок в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Труфан Ірина Вікторівна. – Івано-Франківськ, 2005. – 187 с.
5. Вендров С.Л. Жизнь наших рек / Вендров С.Л. – Л. : Гидрометеиздат, 1986. – 112 с.

6. Джуган В. О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Джуган Вікторія Олегівна. – Івано-Франківськ, 2009. – 195 с.
7. Загнітко А. П. Щукіна І. А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
8. Петров В. В. Экологическое право России: учебник для вузов / Петров В. В. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 557 с.
9. Аграрное, земельное и экологическое право Украины : Общие части учебных курсов : [учеб. пособие] / под ред. А. А. Погребного, И. И. Каракаша. – Х. : Одиссей, 2001. – 350 с.
10. Андрейцев В. І. Екологічне право: особлива частина: підруч. [для студ. юрид. вузів і фак.] / В. І. Андрейцев; за ред. АПрН В. І. Андрейцева. – К. : Істина, 2001. – 544 с.
11. Крассов О. И. Экологическое право: краткие учебные курсы юридических наук / О. И. Крассов – М. : Норма, 2004. – 320 с.
12. Шемшученко Ю. С. Екологічне право – комплексна галузь права // Екологічне право України. Академічний курс : Підручник. / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. – 720 с.
13. Кодолов В. А. К вопросу об основных отличиях правового режима природных объектов от правового режима природных ресурсов / Владимир Александрович Кодолов // Аграрное и земельное право. – 2010. – № 4 (64). – С. 35–38.
14. Про затвердження Правил користування системами водопроводу та каналізації на залізничному транспорті України : Наказ Міністерства транспорту України від 2 серпня 1999 р. № 393 // Офіційний вісник України . – 1999. – 31 грудня. – № 50. – Ст. 325.

В статье рассмотрено водные ресурсы как правовую категорию и сформулированы предложения по усовершенствованию существующего определения этого понятия.

Водные ресурсы, вода, природные ресурсы, сельское хозяйство.

The article considers water resources as a legal category and proposals to improve the existing definition of the term.

Water resources, water, natural resources, agriculture.